

Antropológiai utazás: értékek és rejtett jelek fellelése

*Greverus, Ina Maria: Anthropological voyage of serendipity and deep clues.
= Shifting Grounds, 11. vol. 2002. 9–50. p.*

A mobil helyszíni kutatómunka és az antropológiai utazás több rövid tartózkodás sorozatából áll, amely magasabb feszültségi fokhoz vezet, és kevesebb időt ad a kutatónak az akklimatizálódásra és az alkalmazkodásra. A mobil helyszíni kutatás kiegészíti a hosszabb időtartamú állandó kutatást, és ideális esetben a kutató e kettőt ötvözi a megközelítés során. Az összehasonlító (komparatív) megközelítés nemcsak sokféle módon testesült meg már az antropológia történetében, de gyakorta számos kritika is érte. Míg a '70-es években a módszertani kézikönyvek terjedelmes fejezeteket szenteltek az összehasonlító megközelítésnek, de a '60-as évektől kezdve a már hangoztatott kritikák, melyek szerint ez a kulturális rendszerek fragmentációja felé mutató tendencia, melynek célja a taxonomikus osztályozás, és amely kevesebb figyelmet szentel a történelmi változásoknak és kulturális interakciónak, az összehasonlító megközelítéstől való elfordulást eredményezte a kulturális kutatásban. Rehabilitációja és értékelésének felülvizsgálata már folyamatban van, az összehasonlítás új formáinak köszönhetően. Az utazás és a figyelem a pillanatra, az egymáshoz kapcsolódás és a párbeszéd utalásai ismeretlenre és ismerősre, a helyi és társadalmi különbségek, valamint azonosságok kultúrában és adaptációban, ezek mind az összehasonlító kutatás tárgyai. Ez vezeti a vizsgálatokat, melyek időnként átláthatatlan mezőkön keresztül haladnak, vagy mint a könyvtárakban és archívumokban végzett kutatásokat, a kritikus és önkritikus újravizsgálatát az előzőekben megtaláltaknak, a végső szöveg megalkotását is, mely nem egyszerűen csak a tapasztalatok megosztását célozza, hanem sokkal inkább provokálja az olvasót saját vizsgálatainak és eredményeinek felülvizsgálatára. Minden egyes utazás a városon keresztül tartogathatja a lehetőség egy pillanatát, új tapasztalatokhoz és kérdésekhez vezethet minket. Az utazások és az elbeszélések soha nem érnek véget. A szerző könyve „Anthropologische Reisen”, melynek első fejezete ennek az esszének a forrása, korábbi tapasztalatokat köt össze újabb élményekkel, és új jelekre mutat rá, melyeket nem a szerzőnek, hanem másoknak kell továbbkövetni.

Az antropológus kutatása még a leginkább isten háta mögötti helyeken is az emberekről szól és arról, hogy milyen értelemmel ruházták fel ezt a területet. A szerző valójában Mongóliában kezdte felülvizsgálni gondolatait a peremvidékekről, melyek az olyan távoli utazásain, mint Észak-Norvégia, az észak-amerikai sivatagok, a James-öböl Kanaadában, Szibéria, a mauritániai Szahara és természetesen Ausztrália elhagyott vidékei köztölték le figyelmét. A Szahara és Mongólia másra és másra utal ugyanazon kulcsszóval, mint pl. a nomád élet és a barátságos terület. Ugyanakkor az olvasó tudatára ébred mindazoknak a közös dolgoknak, amelyeket e gondolatok és a helyiek, illetve az idegenek mozgása között fennálló kontrasztok hordanak magukban ezeken a kietlen vidékeken. Az összehasonlítás nem okozza szűkszerűen az érintett kulturális jelenségek direkt összekapcsolását különböző történelmi, földrajzi és társadalmi kontextusokkal, ahogy az az új spiritualitásról vagy a nyelvről szóló fejezetben volt látható, melynek kulcsszavai a bennfoglalás és kizárás voltak. Ehelyett ez utalhat egy terület belső történelmének kibontakozására, ahogy az Nicaragua és Haiti esetében látható. Az antropológiai utazás távoli helyeken nemcsak az egzotikum felfedezését jelentette a szerző számára, de megtanította a pillanatnyi lehetőségek előnyeinek kihasználására közelebb az otthonához is. Az ide-

gen és az ismerős egymásra zárulnak, megkövetelik az összehasonlítást és az egymás mellé rendelést, ezáltal láttatva az ismerősen idegen és az idegenül ismerős paradoxonát. De míg az emberek javak és gondolatok globális áramlásában is fennmaradnak, a különbségek és az új különbségek teremtődnek. Az antropológiai utazók ezeket a konvergencia-helyeket látogatják. Ők összekapcsolják a hallottakat és a látottakat, és lehet, hogy képesek hozzájárulni vagy kiterjeszteni a nyugati fennhatóság megkérdőjelezéséhez a mai posztmodernitás kialakításában, amely egy kulturális mezőt hivatott körülírni. A szerző reményét fejezi ki, hogy kulcsszavai ehhez hozzájárulnak, mivel egy kritikai folyamatot stimulálnak, és a nemzeti, helyi és társadalmi adaptációk és ellenáramlások kontextusának vizsgálatát szorgalmazzák. Továbbá ezek a szavak kiemelik a történelmi beágyazódást és a társadalmi ellentéteket. A szerző kulcsszavai jelentőségüket a lehetőségek pillanatainak köszönhetik, ahol a kulcsszó egy központi tapasztalatból és a helyszínen felmerülő kívánalmakból kristályosodott ki. Az ember belebotlik, majd végigvezeti őt egy jelsorozaton, amely stimulálja az embert, hogy lássa, hallja és folyamatosan kutassa az interpretáció és reflexió új szintjeit mindaddig, amíg el nem jut egy olyan szövegig, amely nyitva áll az értelmezés felé. Ez a folyamat messze túlvezet minket a lehetőség pillanatán. Gyakran évek vagy évtizedek telnek el, mielőtt a szöveg nyomtatásban megjelenik.

Mindazonáltal a vizsgálat hossza és az adatok nagy mennyisége nem határozza meg a jelek mélységét vagy sekélyességét. A mélyebb értelem itt a vadászat paradigmáját követi, legyen szó bár bizonyítékról vagy vadról, melynek megfelelően a vadász sikerrel jár a rétegek és nyomok megfejtésében. A mélyebb értelem irányt mutat a mélyebbre ásásnak, minden folyamat számára a vad üldözésétől a tudás megszerzéséig. Ezek a mélyebb értelemek dominálnak az egocentrikus eszme felett, és előtérbe helyezik a tudós felelősségét, hogy a „*Bien Pendants*” ellenerőjeként hasson mind a hagyományos, mind a progresszív módon, jól beilleszkedett tudóstársadalom tagjai ellenében.

A tudomány dinamikus és a társadalmi és kulturális tudományoknak feladata, hogy ellendinamikusként működjenek a szónak abban az értelmében, hogy ellenmozgást stimuláljanak. Az, hogy az utazó antropológus útítársaival és antropológiai útjaival végül bebocsátást nyer-e a diszciplínába mint egy hazai külföldi, az nemcsak egy jó vagy rossz szándék által eldöntött kérdés, sokkal inkább egy társadalmi döntés, mely szembesül néhány igen kellemetlen mély értelemmel.

Bosznay Csaba

A Mura menti horvátok múltjáról és jelenéről

A Mura menti horvátok a századok vonzásában. Szerk. Rácz Erika. Zrínyi Miklós Általános Iskola, Murakeresztúr, 1999. 97 p.

A magyarországi horvátság egy kis része Zala megyében, a Mura folyó mentén él. Az összesen 6–8 ezer főt számláló hét mai település lakói kaj-horvát nyelvjárásban beszélnek, s a következő falvakban élnek: Fityeház, Molnári, Murakeresztúr, Petrivente, Semjénháza, Tótszentmárton és Tótszerdahely. E kis népcsoport küzdelmes századait, kultúráját, nyelvét és a muraközi horvátsággal közös szálait elemezte a Murakeresztúron „A Mura menti horvátok a századok vonzásában” címmel megrendezett kétnyelvű konferencia. A konferencia előadásait tartalmazza az azonos címmel megjelent könyvecske.

A kiadványban tudományos kutatók, a Mura mentén nevelődött értelmiségiek, valamint a népcsoporthoz kötődő szakemberek kutatómunkái elemzik a múltat és jelent, s érintik a jövőt.

A kötet 14 előadást tartalmaz.

A bevezető előadást Zvonimir Bartolić tartotta *Pomurski Hrvati kroz stoljeća (A Mura menti horvátok a századok vonzásában)* címmel.

„A Mura menti horvátok egészen a 20. századig szinte ismeretlenek maradtak az anyaország számára” — e gondolattal indította előadását a szerző. Amikor a 19. században a kutatók elkezdtek érdeklődni a nyugat-magyarországi horvátok iránt, ritkán álltak meg a Mura mentén, s megjelent írásaikban is kevésszer említették e népcsoportot.

A szerző ezután megemlíti azon kevés kutatókat és műveik címét, akik írtak a Mura menti horvátokról. Ezek az írások tartalmazzák az itt élő lakosság számát, az általuk lakott települések nevét, amelyek száma a mainál jóval több volt.

Az első világháborút követő trianoni békeszerződés következtében a Mura menti horvátok nagyon nehéz helyzetbe kerültek, mivel a Muraközzele való rokoni, baráti, gazdasági kapcsolataik megszakadtak. Súlyosbította helyzetüket az is, hogy nem volt saját értelmiségük. A nehézségek ellenére sikerült megőrizniük anyanyelvüket, népdalaikat, amint azt Vinko éganec népdalkutató gyűjtése is bizonyítja. A szerző véleménye szerint különleges helyet foglal el a Mura menti horvátokról szóló tanulmányok sorában Kerecsényi Edit: *A Mura menti horvátok története és anyagi kultúrája* című könyve, mely az eddigi legalaposabb e népcsoportról szóló munka. A mű új kérdést vetett fel a dél-zalai horvátság eredetével kapcsolatban. Nevezetesen, hogy az eddigi nézetekkel ellentétben nem őslakosok, hanem a török kiűzése utáni időkben idetelepült muraközi horvátok utódai. A kérdés nyitott, a tudománynak kell erre választ keresnie történeti, levéltári kutatásokkal; valamint a népcsoport nyelvének tanulmányozásával.

Kerecsényi Edit *A Mura menti horvátok anyagi kultúrája* című előadásában felsorolta azokat a tényezőket, amelyek erősítették a horvátság etnikai hovatartozását (muraközi rokonság, házasságkötés egymás között); s azokat, melyek a gyorsabb asszimilációhoz vezettek (vasút megépítése, tisztviselők beköltözése, a térség két egyházmegyéhez való tartozása). Részletesen szólt a Mura menti horvátság hagyományos tárgyi kultúrájának három szembetűnőbb jellegzetességéről: a bútorzatról, a népviseletről és a szöttesekről. A legszembetűnőbb és legértékesebb darabokat a szerző diapozitíveken mutatta be. Az ezekről készített fényképek a kiadványt is színesítik, gazdagítják.

Horvat, Janja *Obilježavanje pripadnosti i materinskog jezika u dijelu dokumenata Hrvata u Mađarskoj (A magyarországi horvátok anyanyelvének és nemzetiségi hovatartozásának jelölése a hivatalos dokumentumokban)* című dolgozatában személyes példákkal illusztrálta, hogy az elmúlt évtizedekben, a magyarországi horvátok dokumentumaiban miként jegyezték a horvát anyanyelvet. Az általános iskolai bizonyítványokban, a tanuló anyanyelve rovatban a horvát szerepel. Az 1961/62-es tanévben bevezették a kéttannyelvű iskolákat, melyekben hivatalosan a szerbhorvát nyelvet tanították.

A szerbhorvát tanítási nyelvű gimnáziumokban a kétnyelvű bizonyítvány kétféle terminológiát jelöl: szerb és horvát, valamint szerbhorvát. A diákok a szerb–horvát kollégiumban laktak. A tanárképző főiskolán, a délszláv tanszéken délszláv néprajzot, délszláv történelmet tanultak a délszláv szakos hallgatók, majd szerbhorvát szakos tanári oklevelet szereztek. Az egyetemi filológiai tanulmányok során már szerbhorvát nyelvű tantárgyaik voltak. A magyarországi horvátok a délszláv szövetségbe tömörültek.

Mindezek ellen a horvátok sohasem emelték fel szavukat. A szerző munkája végén felhívja a figyelmet arra, hogy ma is keveset tud a többségi nemzet a Magyarországon élő horvátokról; s úgy véli, hogy a horvát nemzetiségnek kell tennie azért, hogy nyelvük gazdagságát és értékeit megismertessék.

A térség legnagyobb lélekszámú településéhez, Murakeresztúrhoz, több előadás is kapcsolódott.

Gadányi Károly *Čuvene izreke keresturskih vojnika (Murakeresztúri katonák híres mondásai)* című, humorral, vidámsággal teli előadásában a katonaelet viszontagságaiba avatja be a hallgatóságot. A község életében a katonai szolgálat jelentős eseménynek számított. Külön tisztelet övezte Murakeresztúron a katonaviselt férfiakat. Tekintélyük volt, hallgattak rájuk a többiek. Mondásaikat, melyek idővel szólássá váltak, a horvát nyelv megőrizte, ma is fel-felelevenítik őket összejövetelek alkalmával. A szerző ezeket a szólásokat, mondásokat eseményekhez kötve csoportosította:

- Az I. világháborúban szolgált katonákhoz kötődő mondásokból van a legtöbb. Sokan voltak huszárok, a velük megesett történetek különösen derűsek.
- A II. világháborút megjárt katonáktól kevés mondás maradt meg, azok is nélkülözik a humort, hiszen nagyon sokan elestek a harcmezőkön.
- A harmadik csoportba a saját katonaidejéhez kötődő szólásokat sorolta az előadó, ezek közül sok történet születésének személyes részese is volt.

Bedi Gyöngyi a horvát nemzetiség arányának változását követte nyomon Murakeresztúron a törökök kiűzése utáni időktől napjainkig. Részletesen ismerteti és elemzi az 1880-tól tízévente ismétlődő népszámlálási adatokat, a népesség számát, nemzetiségi hovatartozását, anyanyelvét.

Kocsis Sándor *Ragadványnevek Murakeresztúr községben* című előadásában szülőfaluja ragadványneveit gyűjtötte össze, szám szerint 210-et. A gyűjtőmunka idején 556 család lakta a települést. A nevek a falu nyelvi helyzete miatt többnyire horvát, kevésbé magyar nyelvűek. A ragadványneveknek fontos funkciójuk volt a családok és egyének megkülönböztetésében, hiszen a leggyakrabban előforduló családnevet viselte a lakosság több mint fele. Ezek irányítúként szolgáltak a nagycsaládok szövevényében. Az előadás második része csoportosítja a ragadványneveket. Számos családnév- és személynév gyökerű található közöttük. Az állatnevekből és tulajdonságokból származó nevek egyénekhez kötődnek. Nagyon sok név született viselőjének szavajárása alapján. Sok, foglalkozáshoz kapcsolódó névvel is találkozott a szerző.

Kovácsné Kővágó Anna *Misszilisek az 1940-es évekből Murakeresztúrról* című dolgozatának témája katonalevelek elemzése volt. Azt vizsgálta, hogy a misszilisek íróit mennyiben zavarhatta az a körülmény, hogy horvát ajkúak voltak, a horvát nyelvet sokkal jobban beszélték a magyarnál; s leveleiket mégis magyarul írták meg. Hat levélíró 15 levele volt az elemzés tárgya. A szerző vizsgálta a levélírók iskolai végzettségét, foglalkozását, valamint jártasságát a magyar nyelv ismeretében. Arra a kérdésre, hogy miért magyarul íródtak a levelek, két választ talált: 1. létezett a cenzúra; 2. ezek a fiatal emberek sohasem tanultak meg horvátul írni.

Gadányi Katalin *A Mura menti horvátok névmagyarosítása* című munkájában azt vizsgálja, hogy a zalai horváttság – jelentős számban – mikor és miért mondott le a nemzeti-

ségét tükröző családi nevérol. A hét település 8 ezer fős lakossága körében 460 névváltozást, névmagyarosítást gyűjtött össze. A térséget az egyházi méltóságok, tanítók, tanfelügyelők, jegyzők, valamint a megyei sajtó buzdítása és ráhatása következtében kétszer érte el a névmagyarosítási hullám: az 1920-as, valamint az 1960-as években. Elgondolkodtató javaslattal áll elő dolgozata végén a fiatal szerző: „Itt az idő, hogy helyre tegyük őseink hibáit, és visszacseréljük méltatlanul eldobott horvát neveinket.”

Rácز Erika *A magyarosodás és magyarosítás útja a Mura mentén* című előadásában gondosan összegyűjtött forrásanyagot használt. Levéltári, irattári dokumentumok elemzése és statisztikai adatfeldolgozás segítségével arra a kérdésre keresett választ, hogyan asszimilálódott nyelvében és kultúrájában a Zala megyéhez tartozó népcsoport. Az okokat megjelölve, elemzi az egyházi viszonyok alakulását a Mura mentén, valamint nyomon követi azt is, hogy a dél-zalai horvátság településeinek iskoláiban mikor és hogyan használták a nemzetiségi nyelvet. Vizsgálja a tanítók, a tanfelügyelők, az iskolaszékek és a taneszközök szerepét. Végül pontokba gyűjti, hogy véleménye szerint melyek voltak a magyarosodás és magyarosítás útjának mérföldkövei.

Snjeđana Matoš *Zemljopisno-povijesni razlozi naseļjavanja Pomurskih Hrvata (A Mura menti horvátok letelepedésének földrajzi–történelmi előzményei)* című előadásában mindenekelőtt azt a tényt szögezi le, hogy a térség földrajzi helyzetének, valamint a települések fejlődésének tanulmányozása megkönnyíti számunkra a történelmi események megértését, mely hatással van a mai helyzetre és a további fejlődésre is.

Ezután pontosan leírja a térség domborzati viszonyait, földrajzi elhelyezkedését, határait, melyek meghatározzák az éghajlatot is. A Mura folyó kavicsos és homokos hordalékán agyagos-homokos talaj alakult ki. A természeti adottságoknak köszönhetően, a horvát–magyar politikai közösség létrehozása után, folyamatosan nő a lakosság szám, és fejlődik a földművelés. A török uralom alatt a lakosság elmenekült a térségből. A törökök kiűzése után a sűrűn lakott Muraközéből érkeztek telepesek a Mura menti elnéptelenedett falvakba.

Marija Petrič *Strani jezični elementi u govoru serdaheljskih Hrvata (Idegen nyelvi elemek a tótszerdahelyi horvátok nyelvében)* című munkájának első részében szülőfaluja földrajzi elhelyezkedését, történetét, vallási, nemzetiségi összetételét ismerteti. A második rész a történelmi, földrajzi, gazdasági és kulturális viszonyokkal, valamint ezek hatásával foglalkozik. A horvátok ezen a vidéken állandó érintkezésben voltak a magyarokkal és németekkel. Ennek az együttélésnek a következményei többek között a nyelvi kölcsönhatások, mely az előadás harmadik részének tárgya. A szláv nyelvek, valamint a magyar nyelv kölcsönhatása a magyarok Pannóniába való letelepedésétől kezdve jelen van. A magyar nyelvi hatások bizonyítékait sorolja ezután a dolgozat. A szerző szerint Tótszerdahely község és a környék falvai azért váltak egyre nyitottabbá a magyar nyelv iránt, mert mind kevesebb szállal kapcsolódtak a muraközi horvátokhoz, aminek következtében nyelvük archaikussá vált. Másrészt, a társadalmi változások, a gazdasági és technikai fejlődés következtében keletkezett új kifejezések – teljesen vagy részben – már magyarul kerültek a Mura menti horvátság szóincsébe. A német nyelvvel a hadsereg katonáin, valamint a kereskedőkön keresztül kerültek kapcsolatba Tótszerdahely és a Mura mente lakosai. Ezért a német kölcsönzavak is a katonasághoz és a kereskedelemhez kötődve jelentkeztek leginkább. Előadása befejező részében a szerző nyelvtani elemzésnek veti alá a magyar és német jövevényszavakat.

Mijo Lončarić *Govor pomurskih Hrvata (A Mura menti horvátok nyelvhasználata)* című munkájában az itt élő népcsoport kaj-horvát nyelvének fonetikai, fonológiai és grammatikai tulajdonságait mutatja be. A szerző bevezetőjében leírja, hogy ma Magyarországon hol élnek kaj-horvát nyelvet beszélő horvátok. Történeti forrásokra hivatkozva megállapítja, hogy a Mura mente a 13. században szláv terület volt, s a szlovén nyelv Murán túli területeivel együtt a zágrábi püspökség fennhatósága alá tartozott. Ezután azzal a nyitott kérdéssel foglalkozik, hogy vajon az itt élő horvátok a török uralom előtti lakosság lezármazottai-e, vagy később települtek ide a Muraközéből. Lingvisztikailag ma egyiket sem tudjuk megerősíteni. Az előadás további része a zalai horvátság nyelvének elemzésével foglalkozik. Leírja a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagban előforduló magánhangzókat, a mássalhangzó-rendszert, valamennyi hangot példákkal is illusztrálva. A névszóragozásnál részletesen ismerteti a főnévragozást, foglalkozik a melléknévvvel, a számnévvvel, valamint az igével is. A szerző előadásának befejező részében arról szól, hogy a horvát nyelvtudomány számára fontos feladat a Mura menti horvátok nyelvének kutatása.

Bíró László *A horvát nemzetiség Zalában* című munkájában a történelmi és jogszabályi keretek közötti viszonyrendszer figyelembevételével vizsgálja a zalai horvátok helyzetét. Felvázolja a közigazgatási, egyházmegyei határokat, melyek sohasem kedveztek a települések együvé tartozásának. Ismerteti a horvátok lakta nemzetiségi települések demográfiai adatait és a térség infrastrukturális ellátottságát. Foglalkozik az intézményhálózat helyzetével, működésével, részletesen az iskolarendszerrel. Érinti a térség gazdaságát és foglalkoztatási helyzetét. Taglalja a határ menti kapcsolatok alakulását, kiemeli a megyei önkormányzat, valamint a civil szervezetek szerepét a nemzetiség jövője szempontjából.

Katica Konczer *Perspektive Hrvata u Pomurju (A Mura menti horvátság perspektívái, jövőképe)* című dolgozatában egy általa végzett szociológiai kutatás eredményeinek tükrében a zalai horvát népcsoport identitásának és nyelvének megőrzéséhez vezető megoldásokat keresi, melyek szerinte a következők lehetnek:

- Az anyanyelv használata a mindennapokban;
- Széles kapcsolatok az anyaországgal;
- Bevásárlóturizmus, mely pozitívan hat a gazdaságra, foglalkoztatásra;
- Hagyományörzés, ápolás, a családi ünnepek megtartása;
- Civil szervezetek létrehozása;
- A falusi turizmus fejlesztése;
- Népi kismesterségek felelevenítése;
- A meglévő iskolai, kulturális és sportkapcsolatok erősítése, gazdasági kapcsolatok kialakítása;
- Határátkelőhelyek kialakítása a térségben.

Rácz Erika